

Raximova Nuquljon Yusupovna
ChDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi
AHOLI EKOLOGIK ONGINI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK TARBIYANING
USTUVORLIGI

Rakhimova Nukuljon Yusupovna Teacher

Department of Theory and Practice of Preschool and Primary Education, ChDPU

Priority of ecological education in forming the ecological awareness of the population

Annotatsiya

Maqolada, ekologik madaniyatni shakllantirishning dolzarb masalalari hamda ekologik tarbiyani va ekopedagogik kompetentsiyani aholi ekologik ongi va faoliyatini yuksaltirishdagi imkoniyatlari va yo'llari yoritilgan. Shuningdek, ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi shaxsning ekologik ongini shakllantirish va yuksaltirish, uni oqilona ekologik faoliyat yuritishga odatlantirish mexanizmlari haqida fikr yuritilgan.

АННАТАЦИЯ

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования экологической культуры, возможности и способы применения экологического образования и экопедагогической компетентности в повышении экологической осведомленности и активности населения. Также рассматриваются механизмы формирования и повышения экологической осведомленности человека, приучающего его к рациональной экологической деятельности, что является главной целью экологического образования.

ANNOTATION

The article discusses the current issues of forming an ecological culture, the possibilities and ways of using ecological education and eco-pedagogical competence in raising the ecological awareness and activity of the population. It also considers the mechanisms of forming and raising the ecological awareness of a person, accustoming him to rational ecological activity, the main goal of ecological education.

Kalit soʻzlar: ekologik globallashuv, ekologik siyosat, ekologik xavfsizlik, ekologik tarbiya, ekologik ong, ekologik faoliyat, ekologik bilim, ekologik targʻibot, ekologik muhit, ekologik madaniyat, ekopedagogik kompetensiya.

Key words: ecological globalization, ecological policy, ecological security, ecological education, ecological consciousness, ecological activity, ecological knowledge, ecological propaganda, ecological environment, ecological culture.

Ekologik siyosat ekologik globallashuv tendensiyalarining zamonaviy sotsiumga taʼsirini kamaytirishi, jamiyat ekologik xavfsizligini taʼminlashi uchun ekologik muhitni muhofaza qilish tadbirlari shaxs ekologik ongini yuksaltirish, ekologik faoliyatini takomillashtirish choralari bilan toʻldirilmogʻi shart. Binobarin, zamonaviy davlat ekologik siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri ekologik tarbiya bilan bogʻliq boʻlmogʻi lozim. Chunki aynan ekologik tarbiya aholi ekologik ongi va faoliyatini yuksaltirish imkonini yaratadi.

Ekologik tarbiya tarbiyaning yil sayin tobora dolzarblashib borayotgan shakllaridan biridir. U tarbiyaning boshqa shakllari bilan uygʻun tarzda takomil topa boradi. Aynan shuning uchun ham ekologik tarbiyaning mazmunini chuqurroq anglab olish uchun uni tarbiya tizimi kontekstida, uning turli shakllari bilan oʻzaro aloqadorlikda tahlil qilmoq kerak. Ekologik tarbiyaning tarbiya tizimidan ayri holda talqin etilishi mazkur fenomen haqida ilmiy tasavvurlar hosil qilishga xalal beradi.

Tarbiya shaxsni shakllantirishga qaratilgan jarayondir. U shaxs qadriyat va manfaatlarini jamiyat qadriyat hamda manfaatlariga moslashtirish maqsadida amalga oshiriladi. Tarbiya obyekt hamisha shaxs yoxud muayyan guruh bilan bogʻliq. Biroq tarbiyaning subyekt turli-tumanligi bilan tavsiflanadi. Masalan, tarbiya alohida shaxs, biror bir institut, guruh, davlat tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Har qanday holatda ham tarbiyaviy taʼsir oʻzining maqsadga muvofiqligi va tizimliliigi bilan ajralib turadi.

Tarbiya masalalari bilan shugʻullangan barcha mutaxassislar uning turli shakllari mavjudligini qayd qiladilar. Biroq odatda bunda tarbiyaning oʻz mazmuniga koʻra turli shakllarga boʻlinishi nazarda tutiladi, xolos. Aytaylik, tarbiya mazmunan aqliy, mehnat, jismoniy, ahloqiy, huquqiy, vatanparvarlik, iqtisodiy va shu kabi

shakllarda amalga oshirilishi mumkin. Shuning bilan bir qatorda, unutmazlik zarurki, tarbiya nafaqat o'z mazmuniga ko'ra, balki institutsional belgilari, tamoyillariga ko'ra ham turli shakllarga ega. Masalan, tarbiya insonning umri davomida turli ijtimoiy institutlar - oila, mahalla, ta'lim maskani, mehnat jamoasi, jamoatchilik tashkilotlari tomonidan olib boriladi. Bundan tashqari, inson tarbiyasi turli tamoyillarga bo'ysundirilishi mumkin. Bu borada erkin, avtoritar, demokratik tarbiya haqida gapirish o'rinli.

Tarbiya masalalari odatda pedagoglar tomonidan puxta o'rganiladi. Biroq bunda masalaning bir jihati e'tibordan chetda qolib ketadi. Pedagoglar o'z faoliyatlari ta'lim muassasalari bilan bog'liq bo'lgani bois ko'proq bolalar, o'smirlar va yoshlar tarbiyasi xususida bosh qotiradilar. Vaholanki masalaga ijtimoiy falsafa pozitsiyasidan yondashsak, tarbiya insonning butun umri mobaynida davom etadigan jarayondir. Shu boisdan tarbiya masalalarining pedagogik nuqtai nazardan tadqiq etilishi qay darajada muhim bo'lsa, uning ijtimoiy-falsafiy talqini ham shu qadar ahamiyatlidir. Yuqorida keltirgan nazariy tezislrimiz ekologik tarbiyaning mazmuni va mohiyati, maqsadi va vazifalari, shakllari va uslublari, tamoyillari va vositalarini mufassal aniqlash imkonini beradi. Shunday qilib, ekologik tarbiya o'z mazmuniga ko'ra tarbiyaning o'ziga xos shakli bo'lib, shaxs ekologik ongini yuksaltirish, ekologik faoliyatini takomillashtirish maqsadida amalga oshiriladigan maqsadga muvofiq tarbiyaviy jarayondir. U turli subyektlar tomonidan olib borilishi mumkin. Masalan, oilada, u yoki bu institutda, jamoada ham ekologik tarbiyaning muayyan shakllari amalga oshiriladi. Biroq bu borada davlat tomonidan ekologik siyosat doirasida maqsadga muvofiq tarzda amalga oshirilgan ekologik tarbiyaning ahamiyati beqiyosdir.

Ta'rifdan ko'rinib turibdiki, ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi shaxsning ekologik ongini shakllantirish va yuksaltirish, uni oqilona ekologik faoliyat yuritishga odatlantirishdan iborat. Uning yo'nalishlari va vazifalari ana shu maqsaddan kelib chiqadi, uslublari va usullari esa unga muvofiq ravishda tanlanadi. Jumladan, maqsadga mos tarzda, ekologik tarbiya ikki asosiy yo'nalishda (shaxs

ekologik ongini yukasaltirish; shaxs ekologik faoliyatini takomillashtirish) amalga oshiriladi. Ekologik tarbiyaning vazifalari turkumiga esa quyidagilar kiradi:

“1. Ekologik ong negizida atrof-muhitga mus’uliyatli yondashuvni shakllantirish.

2. Zamonaviy ekologik muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llariga doir bilimlar tizimini shakllantirish.

3. O‘z hududidagi atrof-muhitni o‘rganish, holatini baholash va yaxshilashga doir intellektual va amaliy malakalar tizimini rivojantirish; atrof-muhitni muhofaza qilishga doir faol faoliyatga intilishni rivojlantirish”

Ekologik tarbiya turli shakl va uslubda amalga oshiriladi. Tarbiya obyektining xususiyatlari yangilangani sayin bu shakl va uslublar ham o‘zgara boradi. Masalan, inson umrining dastlabki bosqichlarida qo‘llanilgan ekologik tarbiya uslub va shakllaridan uning yetuklik davrida foydalanib bo‘lmaydi, albatta. Yetuk yoshdagi kishining ekologik ongi va faoliyatiga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish uchun mutlaqo boshqa turkumdagi shakl va uslublarga murojaat etish zarur bo‘ladi. Shuning uchun ekologik tarbiya shakl va uslublarini tasniflash birmuncha murakkabroq. Bizning fikrimizcha, bu shakl va uslublarni ekologik tarbiyaning maqsadi va yo‘nalishlariga mutanosib ravishda quyidagicha tasniflash maqsadga muvofiq:

a) shaxsning ekologik ongiga ta’sir ko‘rsatishga mo‘ljallangan shakl va uslublar (masalan, tushuntirish, ishontirish, mashq qilish, ibrat va sh.k.);

1) shaxsning maqbul ekologik faoliyatini shakllantirishga mo‘ljallangan shakl va uslublar (masalan, o‘zini tahlil qilishga undash, anglab olishga undash, ekskursiya va sh.k.);

2) shaxsning maqbul ekologik ongi va faoliyatini rag‘batlantirish shakl va uslublari;

3) shaxsning nomaqbul ekologik ongi va faoliyatini jazolash shakl va uslublari.

4) Ekologik tarbiya vositalari ham o‘zining turli-tumanligi bilan ajralib turadi. Shaxs ekologik ongi va faoliyatini yuksaltirishda adabiyot va san’at, fan va din, ommaviy axborot vositalari va shu kabi vositalar jiddiy rol o‘ynaydi. E’tiborli jihati shundaki, ekologik tarbiyaning bir bosqichida bu vositalarning ayrimlari ustuvor ahamiyat kasb qilishi, boshqalari esa ikkilamchi rol o‘ynashi mumkin.

Vaziyat o'zgargach, bu iyerarxiya ham yangicha tus oladi. Masalan, ta'lim maskanlarida bolalar ekologik ongi va faoliyatiga ko'proq fan, adabiyot va san'at vositasida ta'sir ko'rsatiladi. Yetuk yoshdagi kishilar ekologik ongi va faoliyatiga esa ommaviy axborot vositalarining ta'siri ustuvor.

Boshqa vositalar ikkilamchi rol o'ynaydi.

5) Ekologik tarbiya muayyan samaraga olib kelishi uchun aniq tamoyillarga bo'ysundirilmog'i zarur. Mavzuning ushbu jihatini maxsus tadqiq qilgan mutaxassislar quyidagi tamoyillarga

e'tiborni tortadilar:

6) tarbiyaviy jarayonning maqsadga muvofiqligi va g'oyaviyligi;

7) umuminsoniy va milliy qadriyatlar uyg'unligi;

8) shaxsiy va ijtimoiy manfaatlar uyg'unligi;

9) tarbiyaning hayot, jamiyat ijtimoiy-siyosiy va madaniy taraqqiyotining bugungi bosqichi bilan bog'liqligi;

10) jamoada shaxs tarbiyasi;

11) tarbiyaning tabiatga muvofiqligi

Ushbu mulohazalarga qo'shimcha qilib ta'kidlash zarurki, ekologik tarbiya uzluksiz va tizimli xarakterga ega bo'lishi, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi va innovatsion uslublarga tayanishi darkor. Shuningdek, ekologik tarbiya zamon talablariga mos ravishda yo'lga qo'yilmog'i zarur, aks holda u o'z oldiga qo'yilgan maqsadlarga xizmat qilmay qo'yadi.

Ekologik tarbiyani tarbiyaning boshqa shakllaridan ayri ravishda tashkil etib bo'lmaydi. U barkamol inson shaxsini shakllantirishga qaratilgan umumiy sa'y-harakatlarning bir jihati, shakli, xolos. Ekologik tarbiya aqliy, axloqiy, iqtisodiy, vatanparvarlik va boshqa tarbiya shakllari bilan uyg'unidir. Jumladan, shaxsning aqliy salohiyati oshgani sayin uni ekologik jihatdan tarbiyalash imkoniyatlari kengaya boradi. Aksincha, shaxs ekologik tarbiyasi uning ekologik ongi va faoliyatini shakllantirish bilan cheklanmasdan, aqliy xislat va fazilatlarining ham kamol topishiga ta'sir ko'rsatadi.

Axloqiy tarbiya shaxsni tabiatga oqilona munosabatda bo'lishga undovchi fazilatlarni ham shakllantiradi, ekologik tarbiya esa shaxs axloqiy qiyofasining qaror topishi jarayonida ham iz qoldiradi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ekologik globallashuv tendensiyalarining shaxs ongi va faoliyatiga salbiy ta'siri kuchayib borayotgan bugungi kunda ekologik tarbiyani davlat ekologik siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirish zaruriyati yuzaga kelmoqda. Jahonning yetakchi mamlakatlarida ekologik tarbiya masalalariga ustuvor ahamiyat berilayotgani ham shundan.

O'zbekistonda ekologik tarbiya samaradorligini oshirish, uning zamonaviy tizimini yaratish uchun quyidagi vazifalarga diqqatni jamlash maqsadga muvofiq bo'ladi:

- a) ekologik tarbiyaning uzluksizligini ta'minlash zaruriyati;
- b) ekologik tarbiya shakllari uyg'unligini ta'minlash zaruriyati;
- v) ekologik tarbiya vositalaridan foydalanish samaradorligini oshirish zaruriyati.

Зарипова М.Формы и методы экологического воспитания учащихся// Молодой ученый, 2014, №1. – С.524.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni "Ekologik ta'lim va tarbiya konsepsiyasi"
2. "2030-yilgacha barqaror rivojlanish strategiyasi"
3. Nikolay Moiseev – **"Ekologiya va insoniyat kelajagi"** Ekologik ong, global ekologik muammolar va inson mas'uliyati haqida.
4. Vladimir Vernadsky – **"Biosfera va noosfera"** Ekologik ong va inson faoliyatining tabiatga ta'siri ilmiy asosda yoritilgan.
5. Aldo Leopold – **"A Sand County Almanac"** Ekologik etikani shakllantirish bo'yicha muhim manba.
6. Rachel Carson – **"Silent Spring"** Ekologik tarbiyaning zarurligini asoslab bergan klassik asar.

7. Зарипова М.Формы и методы экологического воспитания учащихся//
Молодой ученый, 2014, №1. – С.524.